

## บทที่ 5 สรุปผลการศึกษา

การศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาด้านการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร ในอำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์เพื่อสร้างองค์ความรู้ด้านการแพทย์แผนไทย ผู้วิจัยได้ทำการศึกษา ลักษณะนิเวศวิทยา การสำรวจพันธุ์ไม้และเก็บตัวอย่างแบบมีส่วนร่วม เพื่อเก็บข้อมูลและนำข้อมูลมาวิเคราะห์ร่วมกันทั้งข้อมูลเชิงคุณภาพและปริมาณ สามารถสรุปผลการศึกษาดังนี้

### พันธูกรรมความหลากหลายและการใช้ประโยชน์ของพืชสมุนไพรในท้องถิ่น

จากการสำรวจและรวบรวมพันธูกรรมพืชสมุนไพรในเขตพื้นที่พบพืชสมุนไพรที่สามารถจำแนกชนิดพันธุ์ได้ทั้งหมด 229 ชนิด จำนวน 88 วงศ์ วงศ์ที่พบมากที่สุดคือ ZINGIBERACEAE รองลงมาคือ EUPHORBIACEAE ซึ่งส่วนใหญ่เป็นไม้ล้มลุก และสามารถจัดกลุ่มตามการใช้ประโยชน์ได้ 3 กลุ่ม คือ สมุนไพรที่นำมาต้มดื่มเพื่อรักษาโรค พืชสมุนไพรที่นิยมนำมาดองเหล้า และพืชสมุนไพรที่ใช้รักษาภายนอก เป็นต้น ซึ่งความรู้และภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรของคนในชุมชนนั้นได้มีการถ่ายทอด และเรียนรู้มาจากบรรพบุรุษจนเกิดเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งนั่นท่นภัส สุวรรณสินธุ์ และอุบลสมทรง (2555) ได้ศึกษาพืชสมุนไพรท้องถิ่นในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านโป่งสลอด ตำบลหนองกะป๋ อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี พบพืช 148 ชนิด จำแนกเป็นพืชสมุนไพรได้ 129 ชนิด 105 สกุล 47 วงศ์ พืชสมุนไพรพบมากชนิดที่สุดคือ วงศ์ถั่ว FABACEAE (LEGUMINOSAE) สำหรับการศึกษาการใช้ประโยชน์และการจัดการด้านอาหารและสมุนไพรอย่างยั่งยืนในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านไร่ณาเดียว ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยาพบว่าพืชใช้ประโยชน์ทางด้านอาหารและสมุนไพรทั้งหมด 43 ชนิดโดยส่วนใหญ่เป็นพืชพื้นล่าง คือ พืชที่ใช้เป็นอาหารอย่างเดียวมี 15 ชนิด พืชที่ใช้เป็นสมุนไพรอย่างเดียวมี 16 ชนิดและพืชที่ใช้เป็นอาหารและสมุนไพรมี 12 ชนิด (กัญญ์วรา มณฑาและคณะ, 2548) ส่วนสมเด็จจจำปีและคณะ (2551) ได้ทำการศึกษาวิจัยความหลากหลายทางชีวภาพในท้องที่ป่ากุดจับ เทือกเขาภูพานน้อย จังหวัดอุดรธานี จากการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลพืชสมุนไพรโดยการสัมภาษณ์และเดินสำรวจร่วมกับผู้รู้ชุมชน ได้พืชสมุนไพรทั้งหมด 26 ชนิด ใน 15สกุล 14วงศ์ การศึกษาความหลากหลายชนิดของป่าและการใช้ประโยชน์ของชุมชนในโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ ดอยอมพาย จังหวัดเชียงใหม่ ของ เกรียงศักดิ์ ศรีเงินยวง, อำไพ พรลีแสงสุวรรณ์, และ ชนิษฐา เสถียรพิระกุล (2551) พบว่าชุมชนใช้ประโยชน์จากของป่าอย่างน้อย 149 ชนิด ทั้งที่เป็นพืชอาหาร พืชสมุนไพร พืชที่ใช้ในพิธีกรรม และใช้ประโยชน์ด้านอื่นๆ แต่ส่วนใหญ่แล้วชุมชนจะใช้ของป่าเป็นพืชอาหารมากที่สุด

รองลงมาคือ สมุนไพร ถือได้ว่าบริเวณอำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ยังคงมีความหลากหลายของพืชสมุนไพรค่อนข้างสูง เพราะในพื้นที่ศึกษาเป็นระบบนิเวศที่มีความหลากหลายของพืชพันธุ์ไม้และมีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งทำให้มีพืชพรรณที่มีความหลากหลายทั้งในด้านสมุนไพรรักษาโรคและประโยชน์ในการนำพืชพรรณเหล่านั้นมาบริโภค จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งการจัดการการใช้ประโยชน์และวางแผนในการอนุรักษ์ต่อไป

### ภูมิปัญญาท้องถิ่นและสังเคราะห์องค์ความรู้ด้านพืชสมุนไพร

การใช้ประโยชน์และภูมิปัญญาท้องถิ่นของพืชพรรณสมุนไพรพบว่า ชาวบ้านมีการปรุงยารักษาโรคและรักษาอาการเจ็บป่วยหรือการนำสมุนไพรมาปรุงผสมกับอาหารพื้นบ้านตามวิถีชีวิตแบบล้านนา การนำพืชพรรณสมุนไพรท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ของชาวบ้านเป็นความรู้ประสบการณ์จริงเพื่อการอยู่รอดสมุนไพรมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของคนไทยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และเกิดจากการเรียนรู้ด้วยตนเองตามสัญชาตญาณซึ่งแต่ละท้องถิ่นจะได้รับการสืบทอดความรู้ในการใช้สมุนไพรจากบรรพบุรุษ (รัชณี เพ็ชรช้าง, 2552)

จากการศึกษาใช้ประโยชน์ของพืชพรรณสมุนไพรท้องถิ่น อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ ใช้เป็นสูตรยารักษาโรค 86 สูตร สูตรยาที่ได้ส่วนใหญ่จะใช้วิธีการต้มหรือแช่น้ำมากที่สุด นอกเหนือจากนั้นจะเป็นวิธีการใช้ตำพอก ฝนกับน้ำ หรือ ดองกับสุราโดยจะใช้สมุนไพรหลายชนิดมาผสมกันเป็นสูตรยาเพื่อรักษาโรค สอดคล้องกับรัชณี เพ็ชรช้าง (2552) ซึ่งพบว่าชุมชนบ้านน้ำลิ้มมีการนำพืชสมุนไพรมาใช้ในการรักษาโรคตามภูมิปัญญาชาวบ้านทั้งหมด 33 สูตรและสูตรยาที่ได้ส่วนใหญ่จะใช้ต้มดื่มมากที่สุด 19 สูตร และยังใช้แบบสด ตำ พอกรักษาโรคหรือดื่มรวม 9 สูตร และแช่น้ำหรือดองแอลกอฮอล์ 5 สูตร ซึ่งการใช้สมุนไพรด้วยวิธีการต้มดื่มมากกว่าวิธีอื่น เนื่องจากการต้มเป็นวิธีที่สะดวกที่สุดสามารถใช้ได้ทั้งตัวยาสดและแห้ง เป็นการนำสมุนไพรมาต้มในน้ำเพื่อสกัดเอาสารยาออกจากสมุนไพร สารเหล่านี้จะเป็นพวกน้ำตาลและโปรตีน ส่วนการดองจะช่วยใช้ในกรณีที่สารที่เป็นตัวยาละลายน้ำได้น้อย ทำให้สารตัวยากฤทธิ์เร็วและแรงกว่าการใช้วิธีต้ม (วุฒิ วุฒิธรรมเดช, 2540)

ในแถบเอเชีย บทบาทของต้นไม้และป่าไม้มีความสำคัญต่อการผลิตอาหารที่เป็นไปตามฤดูกาลและมีความหลากหลายของอาหารมากกว่าผลผลิตทางการเกษตร (Marilyn Hoskins, 1990) การเปลี่ยนแปลงด้านวิถีชีวิต เช่น การพึ่งพาเทคโนโลยี การเข้าถึงยารักษาโรคแผนปัจจุบัน สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ การออกไปเป็นแรงงานต่างถิ่นทำให้ชุมชนเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าลดลง สิ่งที่จะสูญหายไปคือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีค่าต่อการใช้ประโยชน์จากป่าโดยเฉพาะภูมิปัญญาด้านสมุนไพรที่นอกจากความต้องการของผู้บริโภคต่อการรักษาด้วยสมุนไพรจะลดน้อยลงแล้ว ฝ่ายผู้รักษาด้วยสมุนไพรก็ไม่มีผู้สืบทอดซึ่งชุมชนอาจจะต้องหาวิธีจัดเก็บองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาเหล่านี้ไว้

### ข้อมูลทางนิเวศวิทยาของพืชสมุนไพรร

การศึกษาทางด้านนิเวศวิทยาโดยทำการศึกษาลักษณะสมบัติทางกายภาพและทางเคมีของดินในพื้นที่ศึกษา ซึ่งดินในพื้นที่ศึกษาจัดเป็นดินเนื้อปานกลาง (Medium textures) คือ เป็นดินที่มีกลุ่ม Silt อย่างน้อยร้อยละ 80 และ Clay ร้อยละ 12 โดยน้ำหนัก ซึ่งลักษณะเนื้อดินนี้เหมาะสำหรับการปลูกพืชทุกชนิดเพราะเป็นดินที่ทำให้สมบัติทางกายภาพของดินเหมาะต่อการเจริญเติบโตของพืช ความเป็นกรด - ด่าง หรือค่า pH ของดินในแต่ละพื้นที่อยู่ในระดับปกติที่พบทั่วไป การศึกษาปริมาณอินทรีย์วัตถุของดินในพื้นที่ พบว่า ดินในตำบลผาเลือดมีปริมาณอินทรีย์วัตถุในดินสูง ส่วนดินในพื้นที่ตำบลน้ำหมันและนางพญา มีปริมาณอินทรีย์วัตถุอยู่ในระดับปานกลาง สำหรับดินในพื้นที่ตำบลร่วมจิต ท่าปลา และหาดลำ มีปริมาณอินทรีย์วัตถุค่อนข้างต่ำ จากการตรวจสอบความสามารถในการแลกเปลี่ยนประจุบวก หรือค่า CEC พบว่าดินในแต่ละพื้นที่มีค่า CEC แตกต่างกันไปเล็กน้อย จากการวิเคราะห์ปริมาณไนโตรเจนในดินในพื้นที่ศึกษา พบว่า ดินในตำบลน้ำหมัน มีปริมาณไนโตรเจนทั้งหมดสูงที่สุด สำหรับปริมาณฟอสฟอรัสในดินพบว่าพื้นที่ศึกษาดำบลน้ำหมันมีปริมาณฟอสฟอรัสในดินสูงที่สุด ส่วนดินในพื้นที่ศึกษาดำบลร่วมจิต พบปริมาณฟอสฟอรัสต่ำที่สุด จากการศึกษาปริมาณโพแทสเซียมดินในพื้นที่ศึกษาดำบลน้ำหมันมีค่าโพแทสเซียมสูงที่สุด ดังนั้นในการขยายพันธุ์หรือการนำกล้าไม้มาปลูกต้องคำนึงถึงสภาพพื้นที่ที่เหมาะสมกับนิเวศวิทยาของพืชสมุนไพรรที่นำไปปลูก เช่น แสลงใจ ชอบขึ้นในบริเวณกิ่งโล่งแจ้ง ผักหวานป่าชอบขึ้นในดินร่วนปนทราย ชอบที่โล่งแจ้งและไม่ชอบน้ำขัง ทนแล้งได้ดี (กัญญ์วรา มณฑาและคณะ, 2548)

### ข้อเสนอแนะ

ภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรรนั้นจากการศึกษาพบว่ามีแนวโน้มที่จะสูญหายเนื่องจากเป็นภูมิปัญญาที่อยู่ติดกับตัวบุคคล ดังนั้นจึงควรหารูปแบบการจัดเก็บองค์ความรู้อื่นๆ เช่น จัดทำเป็นเอกสาร รวมถึงภูมิปัญญาด้านอาหารหรือการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรพรรณพืชอื่นๆ โดยอาจจะให้สถานศึกษาในพื้นที่มอบหมายงานให้นักเรียนสืบค้นภูมิปัญญาแล้วเขียนออกมาเป็นรายงาน ก็จะช่วยรักษาองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นและขณะเดียวกันเด็ก/เยาวชนก็ได้เรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงบุคคลที่มีความรู้ด้านภูมิปัญญาในท้องถิ่น